

МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ УРСР ПІСЛЯ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Г. Г. Кривчик

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ УССР ПОСЛЕ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Г. Г. Кривчик

THE INTERNATIONAL POSITION OF THE UKRAINIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC AFTER THE GREAT PATRIOTIC WAR

G. G. Crivchick

Аннотация. Предмет статьи - условия и факторы участия Украины в международных организациях и утверждения на международной арене. Геополитическое положение Украины исследуется в течение 1946-1991 гг. Источники сбора информации - статистические данные и документы. Автор делает вывод о том, что после Великой Отечественной войны Украина стала субъектом международных отношений.

Ключевые слова: международное положение, международная напряженность, геополитическое положение Украины.

Abstract. The subject of the article - the conditions and factors of Ukraine's participation in international organizations and approving the international arena. Geopolitical position of Ukraine is examined during the biennium 1946-1991. Sources of data collection statistical data and documents. The author makes a conclusion that after the great Patriotic war, Ukraine became a subjct of international relations.

Keywords: the international situation, international tensions, the geopolitical location of Ukraine.

Перемога СРСР у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр. була й назавжди залишиться видатною подією в історії українського народу, як і всіх народів, які брали участь у розгромі фашизму й захисті своєї тодішньої спільної Батьківщини. У складі Радянського Союзу була збережена українська державність, український народ був врятований від фізичного знищення й страшної долі перетворення на рабів на власній землі. Був внесений вирішальний внесок у справу збереження європейської й світової цивілізації. В ознаменування завершення Великої Вітчизняної війни та історичного подвигу радянського народу і його армії Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 травня 1945 р. день 9 травня був оголошений «днем всенародного торжества - ДНЕМ ПЕРЕМОГИ» й визнаний неробочим днем. З того часу багато чого змінилося в нашій країні. Припинив існування СРСР. Стала незалежною Україна. Йде розбудова Української держави як демократичної й правової. Але свято Перемоги залишається одним з головних у нашій країні, принаймні для переважної більшості українців, бо це свято запроваджено не вказівкою влади, а волею народу. День 9 Травня став нашим національним святом.

Не меншим за своїм значення був і подвиг нашого народу у відбудові економіки. СРСР найбільше постраждав з воюючих країн. Матеріальні збитки, завдані тільки УРСР становили 285 млрд. крб. у довоєнному обчисленні. За роки війни Україна втратила понад 8 млн. людей, серед яких 5,5 млн. цивільного населення. Загалом у роки війни загинув кожний шостий українець. Більше 2 млн. осіб було вивезено в Німеччину. Посилення політичної ваги СРСР у світі не співпадало зі станом економіки, яка дуже постраждала у роки війни. В Україні було зруйновано понад 700 міст, 23 тис. сіл, 15 тис. промислових підприємств тощо. Без житла залишилося майже 10 млн. людей. Великих втрат зазнали Білорусія, Росія. Потребували економічної допомоги

союзники СРСР. Хоча через посуху 1946 р. в Україні настав голод, республіка була змушена ділитися продовольством із сателітами СРСР.

Водночас перемога Радянського Союзу у Великій вітчизняній війні, його вирішальна роль у розгромі фашизму призвели до зростання його авторитету у світі, впливу на міжнародний розвиток. Одним із свідчень посилення позицій СРСР у післявоєнному світі стала участь УРСР (разом з СРСР і Білорусією) у створенні Організації Об'єднаних Націй. Україна - одна з країн-засновників ООН, член цієї впливової міжнародної організації. 22 січня 1945 р. Президія Верховної Ради УРСР ратифікувала Статут Організації Об'єднаних націй, підписаний у Сан-Франціско (США) в червні 1945 р. Україна брала участь у розробці цього Статуту, а також у формуванні структури, органів та установ головної міжнародної організації. Голова делегації України на установчій конференції ООН Міністр закордонних справ УРСР Д. Мануїльський головував у Першому комітеті, де були розроблені Преамбула і I розділ Статуту «Цілі і принципи ООН». Чимало пропозицій делегації УРСР знайшли відображення у інших документах, які надовго стали основою для діяльності цієї організації. Упродовж другої половини 1940-х - 1950-ті роки Україна стала членом близько тридцяти спеціалізованих інституцій ООН, серед яких: Статистична комісія, Комісія з прав людини, Комітет у справах біженців і переміщених осіб тощо. У 1948-1949 рр. Україна була непостійним членом Ради Безпеки ООН. Певна річ, в умовах жорсткої централізації й сталінської диктатури вся зовнішньо,- як внутрішньополітична діяльність України відбувалася в річищі СРСР, під контролем КПРС і особисто Й. Сталіна. Однак, хоча й формально, УРСР стала суб'єктом міжнародних відносин. Крім того, навіть сам факт участі нашої держави в міжнародних організаціях сприяв утвердженню України на міжнародній арені, формуванню її іміджу й відіграватиме не останню роль у визнанню міжнародною спільнотою України як незалежної держави після 1991 р.

У перші повоєнні роки покращилося геополітичне становище України. Щезла напруга на західних кордонах України, бо у країнах Східної Європи (Албанії, Болгарії Польщі, Східній Німеччині, Румунії, Угорщині, Чехословаччині, Югославії") утворилися залежні від СРСР режими. Під проводом компартій тут були проведені політичні та економічні перетворення на кшталт радянських, хоча й з урахуванням деякої специфіки. Диктатура пролетаріату здійснювалася у формі т.зв. народної демократії. Виникла світова система («світовий табір») соціалізму, до якої увійшли також і деякі країни Південно-Східної Азії (Китай, Монголія, Північна Корея, Північний В'єтнам).

Розширилися кордони України, відбулися суттєві зміни в її адміністративно-територіальному устрої. Згідно з договором СРСР з Чехословаччиною від 29 червня 1945 р. було визнано входження Закарпаття до складу Радянської України. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 січня 1946 р. була утворена Закарпатська область із центром в Ужгороді. На основі радянсько-польської угоди були затверджені кордони, встановлені в 1939 р. Невід'ємною територією України стали західноукраїнські області: Волинська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Дрогобицька, яка в 1959 р. увійшла до складу Львівської. Івано-Франківська (до 1962 р. - Станіславська), Чернівецька, Ізмаїльська, яка в 1954 р. увійшла до складу Одеської області. Одночасно відбулося переміщення етнічних українців з Польщі в Україну, поляків - навпаки, що змінило національний склад населення республіки на користь людей української національності.

На підставі указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 р. відбулася передача Кримської області зі складу РРФСР до Української РСР. Цей акт був приурочений до 300-річчя «возз'єднання» України з Росією і пояснювався територіальною близькістю, тісними економічними, господарськими та історико- культурними зв'язками України і Криму, а також спроможністю України відбудувати економічно ослаблену за роки війни Кримську область. Із

входженням Криму до складу України завершився тривалий процес об'єднання українських земель у складі єдиної держави, формування нинішніх кордонів Української держави. Ікщо в 1930 р. територія України становила близько 452 тис. кв. км, то 1954 р. - вона зросла до 603,6 тис. кв. км, де проживало 42 млн. людей. Отже, як би ми не ставилися до радянського минулого, слід визнати, що саме радянська держава не тільки захистила українську землю від ворогів, але й спромоглася значно розширити її кордони. Чи не вперше майже всі етнічні українські землі були зібрані в одній державі. Україна, хоч і частково, стала суб'єктом міжнародного права. Ціною великого напруження всіх людських сил, завдяки вмілому керівництву партійних і радянських органів Україна була піднята з руїн і стала на шлях економічного й культурного зростання. Тоталітарний режим не міг зупинити суспільно-політичне життя й духовний розвиток українства.

Правлячі кола західних країн, передусім США, не могли змиритися з новою геополітичною розстановкою сил, прагнули будь що встановити свою домінуючу роль у світі. У 1945 р. в посланні президента Трумена Конгресу вказувалося, що перемога у Другій світовій війні поставила американську націю перед необхідністю правити світом. Війна значно збагатила Сполучені Штати Америки завдяки політиці «ефективної стратегії» - отриманню матеріальних вигод «з великими прибутками й мінімальною ціною». За роки війни США збільшили валовий внутрішній продукт у 1,7 рази (без урахування інфляції). Долар став найбільш стабільну валюту, а Нью-Йорк - найбільший фінансовий ринок світу. Більшість країн світу потрапила у економічну і політичну залежність від США. У США була створена атомна бомба, її випробування відбулося на населенні японських міст Хіросіма (6 серпня) і Нагасакі (9 серпня 1945 р.). Розповсюдженню американського панування в світі заважав СРСР. Причому не стільки як країна, де офіційно сповідували іншу комуністичну ідеологію, скільки як супердержава, як основний конкурент США на європейському континенті й світі.

Маючи значну на той час економічну і воєнну перевагу над країнами соціалістичного табору, США розпочали першими підготовку до третьої світової війни у формі «холодної війни» проти СРСР, у планах США передбачалося припинення союзних стосунків з СРСР. У вересні 1945 р. Об'єднаний комітет начальників штабів ухвалив ідею нанесення США першого удару по потенційному противнику. Тоді ж був розроблений меморандум з пропозицією «відібрати приблизно 20 найбільш важливих цілей, придатних для стратегічного атомного бомбардування в СРСР й на території, що він контролює». У 1949 р. американським планом війни з Радянським Союзом («Дропшлот») передбачалося скинути 300 атомних бомб на 100 міст СРСР, зокрема на Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Харків та ін. Указаний та наступні американські плани другої половини 1940-х рр. базувалися на тому, що війна з СРСР - реальність, щоб СРСР разом із союзниками не досягай рівня Сполучених Штатів у військовому й економічному відношенні, США мають бути готовими першими використати атомну зброю.

Західні країни на чолі із США в 1949 р. створили військово-політичну організацію Північноатлантичного договору (НАТО). У 1954 і 1955 рр. - виникло ще два блоки - СЕАТО і СЕНТО, до яких було залучено 25 держав Європи, Близького Сходу й Азії. Зі свого боку, СРСР, Болгарія, Угорщина, Німецька Демократична Республіка, Польща, Румунія, Чехословаччина, Албанія у травні 1955 р. у Варшаві підписали договір про дружбу, співпрацю і взаємодопомогу. Була створена Організація Варшавського Договору. На Заході виникнення НАТО пояснювали «радянською загрозою», старано підкреслювали оборонно-міфотворчу роль цієї організації. А в Радянському Союзі небезпідставно вважали, що саме створення блока НАТО створювало загрозу для його безпеки і що створення Організації Варшавського договору було тільки засобом нейтралізації цієї загрози.

З метою ослаблення свого потенційного противника США та їх союзники запровадили «доктрину стримування», яка проводилася до кінця 1980 рр. У післявоєнний період

застосовувалися усі засоби реалізації цієї доктрини, За свідченням колишнього директора ЦРУ С. Тернера, «До 1953 р. машина таємних операцій була запущена на повний хід, визначаючи політичні й воєнні події і поширюючи пропаганду в 48-ми країнах». Однією з важливих складових цієї політики стала підтримка українського націоналістичного підпілля ОУН, яке використовувалося в якості інструменту послаблення свого потенційного супротивника у майбутній війні. В свою чергу, сталінське керівництво використало міжнародну напруженість як привід для подальшого зміцнення адміністративно-командної системи та нових репресій. Було безпідставно відселено із західних областей України сотні тисяч людей.

Змушене відволікання значної частини коштів і ресурсів на зміцнення обороноздатності, не завадило державі надати суттєву матеріальну підтримку регіонам, які особливо постраждали під час війни, Ворошиловградська, Дніпропетровська, Львівська, Сталінська (нині Донецька), Харківська області протягом 1946-1948 рр. одержали з Росії 45 тис. верстатів, електродвигунів та іншої машинобудівної продукції. У відбудові Дніпрогесу брали участь понад 120 підприємств країни. Промисловість Львова була майже повністю укомплектована обладнанням, яке надійшло з Москви, Ленінграда та інших російських міст. Львівський завод телеграфної апаратури був повністю перевезений із Саратова.

Відбудова в Україні здійснювалася власними силами без зовнішньої допомоги. Характерними рисами відбудовчих процесів в республіці були пріоритетний розвиток важкої промисловості, активна роль командної системи. Водночас керівництво держави, правляча комуністична партія загалом вміло й професійно організували післявоєнну відбудову країни, зуміли мобілізувати втомлених від війни людей на звитяжну важку працю. Зі свого боку, більшість радянських людей підтримали політику компартії й уряду. Вони віддавали всі сили роботі й здатні були миритися з відсутністю елементарних побутових зручностей заради «світлого майбутнього». Певну роль у відбудові відіграла також по суті рабська, неоплачувана праця в'язнів радянських концтаборів (ГУЛАГу). Завдяки зазначеним факторам відбудова промисловості в Україні була здійснена до 1950 р. Обсяг промислової продукції збільшився за 5 років майже в 4,5 рази і перевищив рівень 1940 р. на 15 %. Справжню трудову звитягу трудящі республіки у відбудові Дніпрогесу, металургійних, хімічних і машинобудівних підприємств Приніпров'я, шахт Донбасу. Зокрема, в рекордно короткий термін було відкачано 650 млн. куб. м води із затоплених шахт, відбудовано понад 2500 км гірничих виробіток, що приблизно дорівнювалося прокладанню тунелів на глибині 200-700 м від Москви до Парижу. У 1947-1948 рр. указами Президії Верховної Ради СРСР були встановлені спеціальні нагороди - медалі «За відбудову вугільних шахт Донбасу» і «За відбудову чорної металургії Півдня». Тисячі шахтарів, металургів, будівельників були нагороджені цими медалями. Україна знову стала однією з провідних індустріальних країн світу. Вона виплавляла більше чавуну на душу населення, ніж Великобританія, Німеччина, Франція. У повоєнні роки на Україні з'явилися такі нові галузі, як і'азова, буровутільна, шарикопідшипникова, автомобільна, мотоциклетна, побудовано чимало заводів з виробництва будівельних матеріалів. Особливо великим був прогрес у Західній Україні, де до війни великої промисловості практично не існувало.

Інше становище склалося у сільському господарстві, яке зазнало особливо великих втрат під час війни. Загинула на фронті більша частина чоловіків, повністю знищені машинно-тракторний парк, худоба тощо. Тут зберегалися елементи феодальних відносин: безкоштовна праця відробітки у колгоспному виробництві; фактичне покріпачення селянства, яке через відсутність паспортів було позбавлене можливості залишити місце проживання; велика особиста залежність колгоспника від адміністрації. Через посуху 1946 р. в Україні настав голод, від якого особливо постраждало сільське населення, померло близько 800 тис. людей.

Щорічно здійснювалося зниження цін на окремі товари, що подавалося пропагандою як піклування Сталіна про людей. Але це відбувалося головним чином за рахунок украй низького життєвого рівня більшості радянських людей, експлуатації селянства з боку держави, примусової підписки на облігації державної позики, низької заробітної плати тощо.

Напружену, виснажливу і майже безкоштовну працю людей на користь держави, їх здатність зносити матеріальні нестатки не можна пояснити тиском тоталітарної системи та рабською психологією «совків». Головне полягає в патріотизмі, впевненості громадян у правоті своєї справи, чим і відзначалося старше покоління.

Кривчик Геннадий Георгиевич - Днепропетровский национальный университет
железнодорожного транспорта им. В. Лазаряна, г. Днепропетровск,
Украина

Crivchick Gennadi Georgievich - Dnepropetrovsk National University
of railway transport named by V. Lazaryan, Dnepropetrovsk, Ukraine;
E-mail: genn.crivchick@yandcx.ua